

DOI: <https://doi.org/10.31318/978-966-7357-70-2-159>

Людмила Степаненко

*доктор педагогічних наук, доцент,
перший проректор з науково-педагогічної
роботи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
заслужений працівник культури України
(Київ, Україна)*

Lyudmila Stepanenko

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
First Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work of the
National Academy of Managers of Culture and Arts,
Honored Worker of Culture of Ukraine
(Kyiv, Ukraine).*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5508-237>

© Степаненко Л., 2025.

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: НЕВЕРБАЛЬНЕ САМОВИРАЖЕННЯ МИТЦЯ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ

***Анотація.** Досліджено арт-терапію як форму культурної комунікації у сучасному мистецькому просторі. Проаналізовано її роль як міждисциплінарного феномену на перетині психології, мистецтвознавства, культурології та філософії комунікації. Розкрито значення невербального самовираження митця у процесах інтеграції особистісного досвіду та соціальної взаємодії. Акцентовано на багатofункціональності арт-терапії, яка виконує роль індивідуального вираження, інструмента колективного зцілення та засобу міжкультурного діалогу. Визначено перспективи подальшого вивчення арт-терапевтичних практик у контексті глобальних викликів і культурних трансформацій.*

***Ключові слова:** арт-терапія, культурна комунікація, невербальне самовираження, сучасне мистецтво, міждисциплінарність, психоемоційна регуляція.*

У ХХІ столітті відбувається трансформація парадигми сприйняття мистецтва: воно дедалі частіше постає не лише як автономна естетична категорія, але і як інтегральний компонент міжособистісної та соціокультурної взаємодії. Мистецтво стає не лише засобом естетичного переживання, але й потужним каналом психоемоційної регуляції, способом терапевтичної трансформації досвіду та інструментом міжкультурної комунікації. У цьому контексті арт-терапія набуває значення не тільки як психотерапевтична методика, але і як міждисциплінарний феномен на стику психології, мистецтвознавства, культурології та філософії комунікації.

Арт-терапія як форма культурної комунікації постає унікальним дискурсом, в якому символи, знаки, образи стають засобами передачі досвіду, що не піддається вербалізації. З огляду на сучасні виклики – глобалізацію, соціальні конфлікти, інформаційну перенасиченість – значущість невербальних форм взаємодії значно зростає. Арт-терапія уможливорює персоніфікований діалог із соціумом, зокрема у випадках, коли вербальна артикуляція є ускладненою через психотравматичні обставини, мовні бар'єри чи специфіку когнітивних процесів індивіда.

Культурна комунікація у сучасному гуманітарному дискурсі трактується як процес не лише передачі, але і реконструкції смислів, у якому беруть участь не лише мовні, але й символічні системи. Згідно з позицією К. Гірца, культура – це система переданих символічних форм, а мистецтво виступає однією з найрепрезентативніших форм цієї системи. Арт-терапевтична практика, у такому разі, є не лише способом індивідуального вираження, але й каналом інтеграції індивіда у культурне поле суспільства.

Згідно з дослідженнями багатьох філософів та митців, художній акт є способом формування і репрезентації «внутрішнього мовлення» суб'єкта, що втілюється в символічних формах. Така форма комунікації є двосторонньою: вона водночас є способом самопізнання і соціальної артикуляції досвіду. У випадку арт-терапії ми маємо справу з амбівалентним актом: інтраперсональною реконструкцією емоційного стану та екстраперсональним комунікативним актом у публічному просторі.

Особливої ваги набуває аналіз невербального самовираження у мистецтві, оскільки саме воно забезпечує поліканальність сприйняття: через зорові, слухові, тактильні та кінестетичні модальності активізується багаторівнева рефлексія як в автора, так і в реципієнта. У терапевтичному контексті це створює унікальні умови для інтеграції травматичного досвіду в безпечному, символічному форматі. Митці сучасності використовують широкий спектр медіумів: від класичного живопису й скульптури – до перформативних практик, цифрової арт-

інсталяції, віртуальної реальності, біоарту, що дозволяє адаптувати вираження до індивідуального досвіду.

Яскравим прикладом є абстрактний експресіонізм, в якому жест, ритм, фактура та колірна палітра постають як зовнішні прояви емоційної динаміки автора. Так само в арт-терапевтичній практиці використовуються техніки інтуїтивного малювання, автоматичного письма, імпровізаційної пластики, що апелюють до підсвідомих рівнів особистості.

Сучасний мистецький простір дедалі більше виявляє риси інклюзивності, відкритості до інтерактивності, соціальної рефлексії та експерименту. Нові мистецькі практики, від стріт-арту до VR-інсталяцій, не лише інкорпорують елементи терапевтичного впливу, але й ініціюють публічний дискурс про психічне здоров'я, ідентичність, травму, репрезентацію індивідуальності. У багатьох таких проєктах процес створення твору є самоцінним, адже це – акт афективного вивільнення, інтеракції та колективного зцілення. Це особливо виразно у практиках community-art, що реалізуються в постконфліктних регіонах, освітніх закладах, психіатричних клініках, центрах для біженців.

Не менш показовим є інтегрування арт-терапевтичних стратегій у структури інституційної культури: до освітніх систем, програм соціальної відповідальності бізнесу, медичних протоколів. Університетські клініки, арт-резиденції, міждисциплінарні лабораторії створюють нові формати культурної взаємодії, в яких суб'єкт має змогу не лише виразити себе, але й отримати визнання та підтримку.

У межах наукового аналізу арт-терапії як форми культурної комунікації доцільно застосовувати цілу низку теоретичних парадигм:

– психоаналітична школа вбачає у мистецтві символічне вираження несвідомого змісту, що трансформується у безпечний об'єкт рефлексії. Арт-терапія постає як спосіб опрацювання витісненого через символічну репрезентацію;

- когнітивно-біхевіоральний підхід інтерпретує художню діяльність як засіб реконструкції дисфункціональних схем мислення через метафоричне моделювання альтернативної поведінки;
- культурологічна перспектива зосереджується на тому, як мистецтво відображає, відтворює та трансформує соціальні коди, цінності, ідентичності. У цьому сенсі арт-терапія виконує функцію соціального дзеркала та засобу адаптації;
- комунікативна теорія дії Юргена Хабермаса дає підґрунтя для розгляду арт-терапевтичного процесу як варіанту раціональної дискусії, де символічні засоби забезпечують простір для міжсуб'єктивного порозуміння, що не обмежується мовними рамками.

З огляду на вищезазначене варто зауважити, що арт-терапія у сучасному мистецькому дискурсі виконує багаторівневу функцію, адже вона є одночасно актом особистісного вираження, інструментом соціальної інтеграції та формою міжкультурного діалогу. Її потенціал полягає у здатності до трансценденції мовних, культурних, психологічних бар'єрів, що робить її винятковим феноменом у полі гуманітарного знання. Враховуючи актуальність і глибину впливу арт-терапії, доцільним є подальше наукове вивчення її механізмів, ефективності та еволюційних форм у контексті глобальних змін культурної комунікації.

Міждисциплінарний характер арт-терапії вимагає в процесі вивчення поєднувати якісні методи гуманітарних наук (герменевтика, феноменологія, наративний аналіз) та емпіричних підходів психології та соціології. Це дозволяє одночасно вивчати як суб'єктивний досвід митця чи пацієнта, так і суспільні смисли, що формуються навколо мистецьких практик.

Сучасні дослідження арт-терапії як форми культурної комунікації особливо актуальні в умовах колективних травм (збройні конфлікти, міграція, пандемії), оскільки мистецтво виявляє здатність до сублімації й медіації болісного досвіду. Застосування візуальної, музичної, тілесної експресії у

терапевтичному контексті не тільки активує процеси самопізнання й зцілення, але й створює простір для соціального діалогу та реінтеграції в спільноту.

Арт-терапія постає як інструмент не лише індивідуального впливу, але і трансформації культурного середовища. Її глибинна суть полягає в репрезентації того, що неможливо висловити словами, а тільки через образ, колір, ритм, жест. Саме в цьому потенціалі невербальної комунікації розкривається культурна значущість арт-терапевтичного підходу у XXI столітті.

Арт-терапевтичні практики дедалі більше утверджуються як легітимна форма гуманітарного знання, що потребує не лише емпіричного вдосконалення, але й теоретичного осмислення у рамках філософії культури, теорії мистецтва і соціальної антропології.

Список використаних джерел

1. Innis H. Empire and Communications / H. Innis. – Oxvord: University of Oxford Press, 1950. – 230 p
2. Бернацька, О. Виховання самостійної особистості засобами філіо-арт-терапії / О. Бернацька // Психолог. Шкільний світ. – 2010. – № 16. – С. 3–7.
3. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга ; пер. з англ. – К. : Вид-во Основи, 1994
4. Карпчук Н. П. Теорія та практика комунікацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : Вежа –Друк, 2013. 248 с.
5. Підлипна, Л. В. Психотерапія мистецтвом : програма з основ арт-терапії / Л. В. Підлипна // Психологічна газета. – 2008. – № 6. – С. 3–15. – Закінч. Поч.: № 5.
6. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. С. 84–90.

Vectors of Repertoire Policy Renewal of the “Kyiv Opera” in Contemporary Realities

Abstract. *Modern vectors of repertory policy renewal of the "Kyiv Opera" in the conditions of socio-political challenges and cultural transformations are studied. Examples of interpretations of the opera "The Marriage of Figaro", the development of the ballet and musical repertoire, as well as the creation of original Ukrainian productions are analyzed. The desire of the theatre to combine experiment and tradition, national identity and world trends, expanding the audience and preserving its own artistic uniqueness, is revealed.*

Keywords: *repertoire policy, “Kyiv Opera,” opera, ballet, musical, innovations, national identity.*